

Czy etnolekt śląski winien mieć status języka regionalnego?

Oczywiście rozstrzygnięcie może zapaść tylko na gruncie prawodawstwa państwowego, czyli politycznym, ale na wcześniejszym etapie prosi się o odpowiedzi m.in. językoznawców. Dla językoznawstwa zaś status danego systemu językowego jest mniej istotny i wtórny wobec uwarunkowań historycznych i demograficznych, które sprawiły, że jakiś system językowy rozprzestrzenił się na większym lub mniejszym terytorium, a ludzie nim się posługujący stworzyli trwałe organizmy państwowe bądź nie. Z tego punktu widzenia, najbardziej wewnętrznego, nie ma powodu uważać, że mowa jakiejś społeczności nie może być uznana za język – wręcz przeciwnie. Ale taka odpowiedź wcale nie musi odpowiadać inicjatorom uznania „języka śląskiego za język regionalny”. Z oczywistego bowiem w tej optyce faktu uznawania „języków” „rybnickiego”, „pszowskiego”, „pszczyńskiego”, „bieruńsko-lędzińskiego z literacko rozwiniętą odmianą bojszowską”, „rudzkiego”, „świętojańskiego” (spod Góry Świętej Anny), „czyszeckiego” (z Ciska/Czyszek na lewym brzegu Odry), „oleskiego” itd. wcale nie wynika poparcie dla „**języka śląskiego**”, bo jego jako bytu spisane i opisanego – **jeszcze nie ma**.

Dla mnie jako dialektologa najtrudniejszym naukowo momentem i progiem jest element definicyjny zawarty w art. 1 Europejskiej Karty Języków Mniejszościowych i Regionalnych z 1992 r., że pojęcie „język regionalny” nie obejmuje dialektów oficjalnego języka. Tu dostrzegam niepotrzebną „interwencję” porządku politycznego w rozróżnieniu naukowe. Czy jakiś system językowy jest dialektem jakiegoś języka, powinno się ustalać na gruncie dialektologii, z uwzględnieniem najnowszych danych dostarczanych przez historyków, socjologów i socjolingwistów, a nie mocą ustawy.

Jako humanista wolę uznać, że w pierwszej kolejności stoimy na gruncie Powszechnej Deklaracji Praw Językowych (*Universal Declaration on Linguistic Rights*) z r. 1996, która mówi o zagrożeniu bytu języków wielu wspólnot językowych, rozwijających się przez wieki, ale poddanych kodyfikacyjnej (i kolonizacyjnej) presji języków państwowych, idącej w parze z rozwojem gospodarki itp. procesami.

Otóż podejmujący kodyfikację języka (Górno)Ślązacy¹ z całą pewnością są świadomą siebie wspólnotą językową, więc jako jednostki i jako zbiorowość **mają prawo**, zakorzenione w prawach człowieka, **do kultywowania i rozwijania swojego języka**.

W obowiązującej w Polsce Ustawie o języku polskim (art. 3., p. 1, ust. 4) zapisane jest prawo, że ochrona języka polskiego polega na „upowszechnianiu szacunku dla regionalizmów i gwar, a także przeciwdziałaniu ich zanikowi”. Zapis ten jednak w odniesieniu do tak dużej wspólnoty językowej, której mowa nie jest **gwarą** (mową

¹ Historycznym momentem i wyrazem zbiorowej woli była konferencja z 30 czerwca 2008 r., której materiały zostały opublikowane w postaci książki (Tambor, red., 2008). Tam też wypowiedzi innych osób na tytułowe pytania, stawiane przez Towarzystwo „Pro Loquela Silesiana”.

ludności **wiejskiej** niewielkiego terytorium), był w zasadzie deklaracją otwierającą pole dla organizacji społecznych.

Tymczasem **tworzący się literacki język śląski** (Czesak 2006, 2007, 2008) jest bytem rozwijającym się, używanym w coraz szerszym zakresie, a nie tylko reliktem przeszłości, który można jedynie konserwować.

Skoro więc uznanie, a nawet respekt, i realną pomoc ze strony organów państwowych i samorządowych można uzyskać tylko wtedy, gdy język zdefiniuje się prawnie jako „**język regionalny**” na gruncie Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, takie działania na gruncie prawnym i politycznym **popieram**. Regulacja prawna jest istotna i celowa, bo coraz więcej dziedzin ujmuje się w ramy prawa, a ramy te, mimo częstych zmian (Pisarek 2005), są pomocne w konkretnych działaniach, albowiem organy władzy nie mogą się zastaniać brakiem uregulowań.

Sama zaś śląska wspólnota językowa, zainteresowana jego promocją i rozwojem, przy kompetentnym wsparciu językoznawców, nie roszczących sobie pretensji do przewodzenia, przerzucających mosty między wiedzą akademicką a cząstkowymi kompetencjami amatorów (Crystal 2003: 154–166), winna spowodować powstanie gramatyki i słownika.

W tym momencie powstrzymam się od szczegółowych uwag polemicznych na temat jakości powstających kodyfikacji. Zawierają one jednak elementy oparte na **niepewnych tezach** (np. o braku „synchronicznej” nosowości na wężej rozumianym Górnym Śląsku – Tambor 2006: 137–141), nieuzasadnione i niezgodne z danymi historycznojęzykowymi ani żywą mową śląską bardziej integralnie zachowaną na terenach wiejskich. Prace kodyfikacyjne **wymagają** pilnych i **rzetelnych badań**, konsultacji i kwerend źródłowych². Niebezpieczne może się też okazać **niedookreślenie terytorialne bazy kodyfikowanego języka**. Efektem przewagi cech okręgu przemysłowego może być niezadowolenie, uraza i *désintéressement* środowisk kulturalnych i pisarzy z Rybnickiego, Cieszyńskiego i Opolskiego. Pospieszne podejmowanie ustaleń, nieprzedyskutowanie, jakie cechy fonetyczne i gramatyczne będzie uwzględniać literacki język śląski, może się zemścić w przyszłości brakiem akceptacji przez pisarzy i ewentualnych odbiorców tekstów. Niemniej jednak trzeba wziąć pod uwagę nie tylko różnicowanie językowe, lecz także uwarunkowania demograficzne, obecność w świadomości publicznej i aktywność społeczno-kulturalną, a także niechęci, tożsamości partykularne i ich ograniczenia.

Koniecznym jest uważnie się przyglądać 150-letniej drodze społeczności kaszubskiej „od gwary do języka”, aby nadrobić zaległości i nie popełniać błędów, w ostatecznym rozrachunku szkodzących językowi, który się chce zachować, rozwinąć i pielęgnować.

² Nie takich jednak, które miałyby powstrzymać rozpoczęty proces na długi czas, ale intensywnych i dających naukowe podstawy koniecznych, w pewnej mierze arbitralnych, rozstrzygnięć kodyfikacyjnych.

BIBLIOGRAFIA

- Crystal David, 2003, *Language death*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Czesak Artur, 2006, *Podhalański i śląski — mikrojęzyki literackie in statu nascendi?*, [w:] *Slavic Literary Microlanguages and Language Contacts. Proceedings of an International Conference organised as part of the work of the Commission for the Study of Language Contacts at the International Committee of Slavists Tartu, 15–17 September 2005*, ed. by Alexandr D. Dulichenko and Sven Gustavsson (in collaboration with John Dunn), Tartu, s. 360–385.
- Czesak Artur, 2007, *Współczesne próby tworzenia, opisu i kodyfikacji nowych języków słowiańskich (górnos Śląski, wschodniosłowacki, pudłaška mova)*, [w:] *Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 4. – 7. októbra 2006*, vedecká redaktorka Prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc., Prešovská univerzita v Prešove. Filozofická fakulta (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník 6, AFPhUP 163/245), Prešov, s. 246–258.
- Czesak Artur, 2008, *Mowa Górnos Ślązaków — nowe otwarcie?*, [w:] *Śląsko godka. Materiały z konferencji „Śląsko godka – jeszcze gwara czy jednak już język” z 30 czerwca 2008 roku*, pod red. Jolanty Tambor, Wyd. Gnome, Katowice, s. 15–30.
- Europejska Karta Języków Mniejszościowych i Regionalnych*, <http://kprm.gov.pl/bip/080412u3zal.pdf>
- INFORMACJA Biura Analiz Sejmowych nt. języka śląskiego w Czechach, Słowacji i Niemczech*, <http://marekplura.pl/tl/Analiza-2.htm>
- Informacja prawna Biura Analiz Sejmowych dotycząca języka kaszubskiego*, <http://marekplura.pl/tl/Analiza-1.htm>
- Pisarek Walery, 2005, *Zmiany w prawnym statusie polszczyzny w ostatnim pięcioleciu (1999-2004)*, [w:] *Polska polityka komunikacyjnojęzykowa wobec wyzwań XXI wieku*, pod red. Stanisława Gajdy, Andrzeja Markowskiego, Józefa Porayskiego-Pomsty, Rada Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, Komitet Językoznawstwa PAN, Towarzystwo Kultury Języka, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Opolskiego, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa, s. 45–59.
- Tambor Jolanta, 2006, *Mowa Górnos Ślązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Tambor Jolanta, red., 2008, *Śląsko godka. Materiały z konferencji „Śląsko godka – jeszcze gwara czy jednak już język” z 30 czerwca 2008 roku*, Wyd. Gnome, Katowice.
- Treder Jerzy, red., 2006, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, wyd. 2., popr. i uzup., Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Oficyna Czac, Gdańsk.
- Universal Declaration on Linguistic Rights*, <http://www.unesco.org/cpp/uk/declarations/linguistic.pdf>
- Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*, Dz.U. 1999 nr 90 poz. 999, tekst ujednolicony, <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19990900999&type=3>
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141, tekst ujednolicony, <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20050170141&type=3>

Artur Czesak

e-mail: artur.czesak@wp.pl